

LÉTÜNK

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

AZ ARISZTOTELÉSZI ÉRTÉKEK TÁBLÁJA MA

A NÉV MINT KÓD

AUSZTRIA-KÉP MAGYARORSZÁGON 1848–1849-BEN,
A FORRADALOM IDŐSZAKÁBAN

MÁRCIUS 15-E SOKARCÚSÁGA

KAČANSKI ÉS A MAGYAROK 1848-BAN

ÚJVIDÉK 1849. ÉVI ÁGYÚZÁSA
A SZERB TÖRTÉNELMI TUDATBAN

HANKISS JÁNOS „MAGYAR ÁDÁM”-JA

A WATHAY-KÉZIRAT ÉS A SZERB RÉGÉSZET

LÉTÜNK

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

XXXVIII. évfolyam, 2008. 1. szám

FORUM KÖNYVKIADÓ, ÚJVIDÉK

KIADJA A FORUM KÖNYVKIADÓ

Fő- és felelős szerkesztő:

Bence Erika

A szerkesztőbizottság tagjai:

Barótiné Gaál Márta (Szeged)

Juliane Brandt (München)

Dobrenov-Major Mária (Brisbane)

Kartag-Ódri Ágnes

Mészáros Szécsényi Katalin

Németh Ferenc

Ózer Ágnes

Szilágyi Márton (Budapest)

Vincze István

Kéziratgondozó:

Takács Ilona

Kecskés Mária

Tördelőszerkesztő:

Buzás Mihály

Angol fordítás:

McConnell-Duff Márta

Szerb fordítás:

Andrić Edit

ETO-besorolás:

Csáky S. Piroska

nka
Nemzeti Kulturális Alap

E számunk támogatói: a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság,
a Nemzeti Kulturális Alap és a Szülőföld Alap

TARTALOM

	<i>Elmélet – történet – kísérlet</i>	
Bertók Rózsa Takács Judit	Az arisztotelészi értékek táblája ma 7 A név mint kód 18	
	<i>Emlékezet: Az 1848-as szabadságharc és forradalom 160. évfordulója</i>	
Hermann Róbert	Ausztria-kép Magyarországon 1848–1849-ben, a forradalom időszakában 30	
Pál Tibor Hermann Róbert	Március 15-e sokarcúsága 39 A magyar zsidóság szerepe a honvédelemben 1848–49-ben 43	
Csorba Béla Ózer Ágnes	Kačanski és a magyarok 1848-ban 51 Újvidék 1849. évi ágyúzása a szerb történelmi tudatban 58	
	<i>Perspektíva</i>	
Madácsy Piroska	Hankiss János „magyar Ádám”-ja 65	
	<i>Műhely</i>	
Cindori Mária Mák Ferenc	A Wathay-kézirat és a szerb régészet 75 Kalapis Zoltán és a szellemi honvédelem (IV) . . . 81	
	<i>Szemle</i>	
Kovács Rácz Eleonóra	Köznevesülő tulajdonnevek (Takács Judit: Keresztnevek jelentésváltozása) . . . 99	
Bálint István	Az önszerveződés embere és ideológiája (Hódi Sándor: Mi fán terem a nemzetstratégia?) . . 104	
	*	
Sebestyén Erika	A magyar tudomány ünnepe Újvidéken 109	
Andrić Edit	Szaknyelv – terminológia – többnyelvűség 112	
Farkas Tamás	Névváltoztatás – társadalom – történelem 115	
Sarankó Márta	Irodalom és tapasztalat 119	
Horváth Futó Hargita –Rajslí Ilona	Innovatív tanítási modellek, gyermekközpontú oktatás 121	
Boldizsár Anna	Kortárs beszédpozíciók 126	
	Szerkesztőségi közlemény 131	
	E számunk szerzői 132	

SADRŽAJ

	<i>Teorija – istorija – eksperiment</i>	
Roža Bertok: Judit Takač	Tabla Aristotelovih vrednosti danas 7 Ime kao kod 18	
	<i>Sećanje: 160. godišnjica borbe za slobodu i revolucije iz 1848. godine</i>	
Robert Herman	Slika Austrije u Mađarskoj za vreme revolucije 1848–1849. godine 30	
Tibor Pal	15. mart iz više perspektiva 39	
Robert Herman	Uloga mađarskih Jevreja u odbrani zemlje 1848–1849. 43	
Bela Čorba	Kačanski i Mađari 1848. godine 51	
Agneš Ozer	Topovsko granatiranje Novog Sada 1849. godine u srpskoj istorijskoj svesti. 58	
	<i>Perspektiva</i>	
Piroška Madači	„Mađarski Adam“ Janoša Hankiša 65	
	<i>Radionica</i>	
Marija Cindori	Rukopis Vatai i srpska arheologija. 75	
Ferenc Mak	Zoltan Kalapis i duhovna narodna odbrana (IV). . . 81	
	<i>Prikazi</i>	
Eleonora Kovač Rac	Vlastita imena koja postaju zajedničke imenice (Judit Takač: Promene u značenju krsnih imena) . . 99	
Ištvan Balint	Čovek i ideologija samoorganizovanja (Šandor Hodi: Šta to beše nacionalna strategija?) 104	
Erika Šebešćen	Obeležen praznik nauke u Novom Sadu 109	
Edita Andrić	Jezik struke – terminologija – višejezičnost 112	
Tamaš Farkaš	Promena imena – društvo – istorija 115	
Marta Šaranko	Književnost i iskustvo 119	
Hargita Horvat Futo– Ilona Rajšli	Inovacioni nastavni modeli i obrazovanje orjentisano na dete. 121	
Ana Boldižar	Savremene govorne pozicije 126	
	Saopštenje uredništva 131	
	Autori ovog broja 132	

CONTENTS

	<i>Theory – History – Experiment</i>	
Bertók, Rózsa	Aristotle’s Table of the Classical Moral Virtues – Today	7
Takács, Judit	Names as Codes	18
	<i>In Remembrance: 160th Anniversary of the 1848–1849 Hungarian Revolution and Struggle for Freedom</i>	
Hermann, Róbert	Austria-image in Hungary at the Time of the 1848–1849 Revolution	30
Pál, Tibor	The Multifaceted Nature of 15th March	39
Hermann, Róbert	The role of Jews in Hungary in the Defence of the Country in 1848–1849	43
Csorba, Béla	Kaçanski and the Hungarians in 1848.	51
Ózer, Ágnes	The Cannonade of Novi Sad in the Historical Awareness of the Serbs	58
	<i>Perspectives</i>	
Madácsy Piroska	János Hankiss’ “Hungarian Adam”	65
	<i>Workshop</i>	
Cindori, Mária	The Wathay-manuscript and Serbian Archeology. . .	75
Mák, Ferenc	Zoltán Kalapis and Spiritual Home-defence (IV). . .	81
	<i>Review</i>	
Kovács Rácz, Eleonóra	Proper Names Turning into Common Names (Takács Judit: Keresztnevek jelentésváltozása) . . .	99
Bálint, István	The Man and Ideology of Self-organization (Hódi Sándor: Mi fán terem a nemzetstratégia?) . .	104
Sebestyén, Erika	The Hungarian Science Festival in Novi Sad . . .	109
Andrić, Edit	Professional language – terminology – multilingualism	112
Farkas, Tamás	Name Change – Society – History.	115
Sarankó, Márta	Literature and Experience	119
Horváth Futó, Hargita – Rajsli, Ilona	Innovative teaching models and child-centred education	121
Boldizsár, Anna	Contemporary speech positions.	126
	Editorial Announcement	131
	Authors in this issue.	132

ETO: 17.021

171/172

Bertók Rózsa

AZ ARISZTOTELÉSZI ÉRTÉKEK TÁBLÁJA MA

Aristotle's Table of the Classical Moral Virtues – Today

Jelenkori kritika készült az arisztotelészi klasszikus erénytábla elemzéséről. Tanulmányoztuk az erkölcsi értékek jelenkori helyzetét azonmód, hogy éveken keresztül tettünk fel kérdéseket a Pécsi Tudományegyetemen a Művészeti Kar hallgatóinak. Megdöbbentő eredményeket kaptunk, mert a közép hiányzott. Amikor megkíséreltünk új módszereket alkalmazni, továbbra is megelégedésben volt részünk, mert az eredmények nem változtak. A szélsőségek korát éljük.

Kulcsszavak: Arisztotelész, Eudemoszi etika, Nagy etika, Nikomakhoszi etika kardinális erények, hármás érték-differenciálás, középértékek összessége, mai értékválasztások, értékválság, szélsőséges érték-prioritások.

A XXI. századra az európai társadalmak központi problémájává vált a közösségek erkölcsi színvonalának csökkenése és ezzel összefüggésben az értékek válságos helyzete. Az értékválságok értékváltozásokkal is terheltek, ezért nagymértékben rontják az egyéni eligazodás biztonságát mind a kisebb, mind a nagyobb közösségekben.

A megoldási módot illetően sokféle javaslat és próbálkozás napvilágot látott, ezek egyike az értéketikák újjáélesztése és gyakorlattá tétele. Ennek a gondolatnak elméleti és gyakorlati nehézségei is vannak, mindenesetre a világos képletek meglátása érdekében vegyük sorra ezeket: (1) az európai etika történetében alig van érték-etika, (2) az értéketikához a dolog természetéből adódóan értékek kellene, (3) az értékek nem nőnek ki a földből, nem megvásárolhatók, nem elhatározás kérdései, nagyon lassan válnak elfogadottá, a régiekhez való ragaszkodás nem mindig racionalizálható, (4) az értékekhez konszenzus kell és (5) az értékek közvetítésének és/vagy átörökítésének a feladata sem egyszerű.

A fenti problémahalmazt látva vizsgáljuk meg egy vitathatatlan értéketikán ezek fennállását! (Az erénytábla elemzése német nyelven olvasható: Rózsa Bertók: Die Tugendtafel des Aristoteles. In.: *Revue Roumaine de Philosophie*. Band 44. Jahr 2000. Seiten 377–387)

Az arisztotelészi tábla szemléletesen mutatja az értékeket és az értékek relációit is:

Az értékek három minősége határozható meg, melyek a középhez való viszonyuktól függően kerülnek egyik vagy másik szélre. A 14 értéksor így mindenhol egy közép és két szélső értéket tartalmaz, melyek közül minden esetben a közép a követendő. Az érdekessége a táblának az, hogy a duális (jó és rossz), (előnyös és káros) szokásos szerkezete helyett egy árnyaltabb értéktartományt kapunk, melyben a jók egyfelé, a közép felé tartanak, a rosszak sokfélék. „... nehéz dolog derekasnak lenni, hiszen minden egyes esetben a közepet megragadni nehéz. Kört rajzolni például mindenki tud, de már a kör középpontját meghatározni nehéz dolog” (MM 1187a Gondolat, Bp., 1975. p. 159).

A tartalmi elemzéssel kimutatható, hogy minden értéksor vagy viselkedési, viszonyulási szabálynak adja az alapját, vagy jellemérték. A két tartalmi különbség persze összefügg, hiszen egyes cselekedetekhez csak bizonyos jellemek kapcsolódhatnak, egyes jellemvonásúak bizonyos cselekedeteket hajtanak csak végre. A jelentősebb különbség talán a jellemnek, mint állandósult meghatározónak a tulajdonságában, a cselekedetnek a gyakorlati orientáltságában illetve aktualitásában érhető tetten.

Az összes lehetséges viszonylat mind a jellem, mind a cselekedet szempontjából egyszerre követendő és elérendő, nincsenek alternatívák, hanem a tökéletesség felé vezető úton való előrejutás mértéke szabja meg a különbségeket. Ennek egyik tanulsága, hogy van tökéletesség, van etalon, van egy Szókratész-minta, a másik, hogy zártnak tételezi a polisz-közösséget. Ez utóbbi a mi témánk szempontjából azért jelentős, mert egyetlen értékre, vagy érték-relációra sem mondható, hogy ne lenne ismert mindenki számára. Mindenki, minden cselekedetében tudja, mi a jó, és hogyan lehet azt elérni. Az értékek adottak és nem spontán választhatók és változtathatók, mert csak ilyen körülmények között lehet ellenőrizni is őket. A visszacsatolás lehetősége a cselekedetek vonatkozásában mindig a gyakorlati megvalósulásuk biztonságát segíti, és átjárhatóvá teszi a közösségeket.

A táblázat konkrét értéksorai mellett találhatunk magyarázatokat egyfelől a sorok alapvető szempontjaira vonatkozóan, másfelől olyan nagy szabályok tekintetében, melyek mindegyik értékre érvényesek.

Minden oszthatóban megkülönböztethetjük a többet, a kevesebbet és az egyenlőt. Ez lesz körülbelül a mennyiségi arányosítás nagy szabálya.

Az arányok mérésének alapja a közép, a közép az, amiben nincs szélső, a szélső az, amiben nincs közép. Mivel a szélső kétirányú eltérés: egy túlzás és egy hiány, a sok és a kevés között van a mérték, így áll össze szerkezetileg a három érték. Ez utóbbi jellemzőnek a fő szabálya a mértéktartás a közép-értéken. A mértéktartás a görög kardinális erények egyike, ami megtalálható Arisztotelész előtt is, és később is nagyon sokféle előfordulása ismert. Tulajdonképpen van egy negyedik értéktényező is, ez pedig a reláció alapja, az a szempont, melynek alapján vizsgálja a filozófus, hogy milyen is a konkrét helyzet. A mér-

tékletesség önmagában alkot egy értéket középben. A középtől való eltérés az érzéketlenség és a mértéktelenség, a viszonyítás alap-érték, a mértékek arányának az érzékelése. Ez azért fontos, mert maga az érzéketlenség mint hiány nem csak a középtől való eltérést mutatja, tehát az értéktábla szerinti szélsőséget, hanem a cselekvőnek a mértékek arányára vonatkozó érzékelésbeli tévesztését is, mert hiányt szenved ebből a képességéből, és így törvényszerű, hogy elhibázza a közepet. Érdekes módon a túlzás oldalán lesz a mértéktelenség, ami a fosztóképző miatt hiányra asszociáltat bennünket, mégis a mérték érzékelésének eltúlzása, és ezáltal az aránytalanság különböző formáit fejezi ki vele. Az aránytalanság fennállhat sok tekintetben: a) a mennyiség eltévesztése például a fogyasztásra vonatkozóan; b) az arány eltévesztése a fogyasztó és a fogyasztandó étel vagy bármi tekintetében; c) a megfelelés eltévesztése (lehet valami egyenlő és mégis igazságtalan, ha a fogyasztók személyétől eltekintenek, pl. elfeleznek valamit egy távfutó és egy csecsemő között).

Ez utóbbira vonatkozik talán a legáltalánosabb szabály, hogy mindent a megfelelő helyen, a megfelelő időben, a megfelelő módon kell tenni a megfelelő dolgokkal kapcsolatban.

Ez utóbbi szabálynak egy megalapozó formája a Nikomakhoszi etika 1106a 5. pontja alatt olvasható: „Mindenben, ami összefüggő és osztható, megkülönböztethetjük a több, a kevesebb és az egyenlő fogalmát, és pedig vagy magára az illető dologra vonatkoztatva, vagy pedig önmagunkhoz viszonyítva; az egyenlő pedig valamiféle közép a túl sok és a túl kevés közt” (NE, Európa, Bp., 1987. p. 42–43.).

Itt megadja a két szempontját is a cselekedet megítélésének: a közép-érték mértékéhez való viszonyt, illetve a konkrét cselekvő lehetőségeinek a szempontját.

Az aránytévesztés alapját képezheti az, ha valaki nem ismeri a szabályt, nem tudja, hogy van szabály, ezt hívja Arisztotelész tudatlanságból elkövetett rossz cselekedetnek, de lehet hibázni tudatlanságban is, mikor valaki nem beszámítható állapotban van (pl. részeg), és ekkor tér el az elvárandó cselekedettől. Az előbbi megbocsátható, mely azt mutatja, hogy az etikai racionalizmusnak Arisztotelészre gyakorolt hatása meghatározó volt általában, még a meghaladása ellenére is, az utóbbi pedig a rossz természetnek a mértéktelenséggel kapcsolatos megnyilvánulása, ezért megbocsáthatatlan.

Az egyes cselekvő, egy-egy polisz-polgár esetében elképzelhető a lélekrészek közötti vívódás és konfliktus, de az erénytábla értékei nem alternatív értékek, azok együtt, egyszerre teljesítendőek, az erkölcs kérdéseiben a konfliktusos helyzet nem jellemző. Az erények ismerete a zártaságból, a polisz-tér egységének lehetőségeiből adódik, abból, hogy nem a jövőre orientáltan, tervmegvalósító módon működik, hanem csak egyszerően működik, létalapja az 'itt és most'.

A lélek részei minden embernél ugyanazok, csak működésükben térnek el, van, akinél a működés elősegíti az erényessé válást, másnál meg hátráltatja.

A *kalokagathia* mindenki számára cél lehet, még akkor is, ha nem lesz senkiből *kalokagathosz*, csak megközelíti a kör középpontját az erényessé válás folyamatában. Mivel ez egy cselekvésekben aktív folyamat, a gyerekkor erkölcs előtti időszak Arisztotelésznél (EE, 1115b). Az erényes cselekedet megegyezik a helyesen vezetett észbelivel (orthosz logosz) és a cselekedet esztétikájával is. A *jó* bölcsesség is és szépség is egyszerre. Az erényessé válás hosszú és nehéz folyamatában szerepet kap a tudás, az akarat és a szokás, de az erényes életvezetés állapotában a jó tevése nagyon könnyű és egyszerű.

Az EE1221a az erénytábla fellelési helye, az áttekinthetőség kedvéért szemléletesebb úgy fölírni az értékeket, hogy valóban középre kerüljenek a közepen lévők, a szélsők pedig a minősített helyükre:

TÚLZÁS	KÖZÉP	HIÁNY
DÜHÖSSÉG	SZELÍDSÉG	HALVÉRŰSÉG
VAKMERŐSÉG	BÁTORSÁG	GYÁVASÁG
SZEMÉRMETLENSÉG	SZEMÉREM	SZÉGYENLŐSSÉG
MÉRTÉKTELENSÉG	MÉRTÉKLETESÉG	ÉRZÉKTELENSÉG
IRIGYSÉG	JOGOS FELHÁBORODÁS	N N
NYERESÉG	JOGSZERŰSÉG	VESZTESÉG
TÉKOZLÁS	NAGYVONALÚSÁG	FŐSVÉNYSÉG
FENNHÉJÁZÁS	IGAZSÁG	GÚNYOS SZERÉNYSÉG
HÍZELGÉS	SZERETET	GYŰLÖLET
TETSZELGÉS	ÖNÉRZET	ÖNHITTSÉG
ELPUHULTSÁG	ÁLLHATATOSSÁG	SZENVEDÉSBEN VALÓ ELTOMPULTSÁG
FELFUVALKODOTTSÁG	NEMES BECSVÁGY	KISHITŰSÉG
PAZARLÁS	ÁLDOZATKÉSZSÉG	SZŰKKEBLŰSÉG
ÁLNOKSÁG	BELÁTÁS	EGYŰGYŰSÉG

A mai érték váltásos és érték válságos helyzetben nem látni tisztán az értékek eltűnésének és keletkezésének stációit, így azokat állítottuk szembe, melyek mintegy váltó-értékként működnek és feltűnően nagy szerepet kapnak. Magukat az értékeket, mivel még nem mutatkoznak meg teljesen számunkra, nem is mindig tudjuk megnevezni, helyette inkább azt az érték képző alapot próbáltuk beazonosítani, melynek bázisán fejlődik majd az érték. Az alábbi váltásokban néhány jellemző messziről megmutatja magát: 1) a váltó érték-alapok szinte ellentétei egymásnak; 2) ennek következtében nincsenek átmenetek, hanem végletek; 3) ezért szinte érték-tagadásnak tűnik a változás; 4) eleve megkérdőjelezhető, hogy milyen minőségű érték képződhet valaminek az ellenkezőjéből; 5) eltűnő értékek helyén érték-hiány jön létre; 6) a hagyomány szerinti érték-

alapok jobban tematizálhatók, mára összekeveredtek a különböző alrendszerek bázisán létrejövő értékképzők. Az erkölcs természete miatt nagyon nehéz olyan tiszta képleteket megmutatni, mint Arisztotelész idején.

Kísérletképpen megpróbálkozunk azzal a módszerrel, hogy az etika területről ne tévelyegjünk túl messze, hogy sorra vesszük a fenti táblázat értékeinek szempontjait és ezeket a mára értelmezzük.

Az első sor az indulati alapokat vizsgálja az embernél, melyek következtében valaki haragossá, *dühössé* válik, vagy épp ellenkezőleg, belenyugvóvá, és így rabszolgalelkű vagy *halvérű* lesz. Aki manapság *szelíd*, jámbor, az inkább negatív, hiszen feltűnőbb, ha több érzelmet mutat és hatásosabb, ha nem pozitív az érzelmei. Ma a versenyhelyzetekben, a karrierépítésben előnyösebb a dühösség. A fiatalos, kritikus, lázadó attitűdökhöz is ez tartozik hozzá. A másik végleten azok állnak, akik nem haragszanak akkor sem, amikor kell, és ott sem, ahol kell. A halvérűeket jól lehet irányítani, fel lehet őket használni, esetleg tömegesen jól befolyásolhatók. Tehát ma mindkét véglet értékképző alap, míg a közép, a szelídség nem elismert érték. A lázadó, a házsártos, az összeférhetetlen, az epés könnyen lehet a gyűlöletkeltés és az ezzel kapcsolatos szeparáció belső bázisa.

A *bátorság* középértéke mára inkább a *vakmerőség* felé tolódott el, ami a filmekben látható produkciókkal is magyarázható; olyan hősök meg nincsenek a mindennapokban, akik a bátorságukért azok. Ezzel együtt a gyávaságnak is, mint a közép ellentétének, elhalványul a negatív töltete, és kezd kiszorulni még a szóhasználatból is. Helyette sokkal inkább a karakterisztikusabb jellemvonások sokasodtak meg, mint a sunyi, alattomos, képmutató stb.

A bátor ember általában nem fél, de a gyalázattól félnie kell mindenkinek. Szépen látszik, hogy a vonatkozását meg kell állapítanunk a jellemvonásnak, mert különben nem tudunk ítéletet alkotni róla. Bátornak azokat mondjuk, akik az emberi lehetőségeket nem meghaladó fizikai természetű dolgokban bátrak. A bátorságnak sok fajtája van: más a halállal szembeni bátorság háborúban és betegágyon; más a mindennapi tettekben való bátor helytállás. Ezek mind az erkölcsi széppel összefüggő bátorságok. Ami ezektől eltér, azok látszat-bátorságok, amilyen az állampolgári, amely csak addig tart, amíg az állampolgári teendők érvényben vannak, ennek még valami köze van az igazi bátorsághoz, mert kimutatható benne a gyalázat elkerülése. A többi négy kizárólag látszat: a tapasztalat-alapú bátorság (1), mely magában hordozza a múltat, és tudást követel pl. a harcban szerzett bátorságok tapasztalatairól. Szókratész ezt bátorságnak tartja, Arisztotelész viszont tagadja, megint egy jó példát láthatunk az etikai racionalista felfogás és a gyakorlati erkölcs között. Arisztotelésznek nem elég a tudás, a bátorság nem tudás, a bátorság *hic et nunc* cselekedet és gyakorlat. A haraggal (2) kapcsolatos viselkedés a megsebzett vadállathoz hasonlít, de sem a vadállatot, sem a dühös embert nem nevezhetjük valóban bátornak.

A reménykedő (3) bátorsága is híján van a cselekvő aktivitásnak, hiszen változatlanul tekinti a múltbeli tapasztalatokat: aki korábban győzött, most is győzni fog – reményei szerint. Aki a bátorság látszatát akarja kelteni, azért teszi, mert valamit nem tud (4). Aki rosszul méri föl a veszély nagyságát, nagy elánal elindul (bátran) cselekedni, majd elinal a bátorsága. A bátorság elemzésének konklúziója NE 1115b 10. soraiban található: „A hiba tehát rendszerint abból származik, hogy az ember attól fél, amitől nem kellene, vagy nem úgy fél, ahogy kellene, vagy nem akkor, amikor kellene stb. ...Tehát aki avval a veszéllyel száll szembe, amellyel kell, illetőleg attól fél, amitől kell, s aki azért teszi ezt, amiért kell, s úgy teszi, ahogyan kell, s akkor, amikor kell; s aki a biztonság érzésében is ezeket a szempontokat követi, az bátor ember.” (Nikomakhoszi etika. Európa, Bp. 1987. p. 75.)

Arisztotelész sorai a mai ember számára is segítenek eligazodni a bátorságnak mint lelkialkatnak az elemzésénél, de a vakmerőség és a gyávaság közötti középhatár tekintetében, a már említett fogalom-eltolódások miatt is, nagyobbak a bizonytalanságok. A látszat-bátorságok esetei, kétségtelenül, ma is fennállnak. A háború és a fizikai megpróbáltatások helyett manapság inkább a sportbeli teljesítmények utalnak bátorságra, mert mögöttük erényként húzódik meg a bátorság, amely kitartásban, erőben, szorgalomban mutatkozik meg.

A *szemérem* középhatár a *szemérmertlenség* és a *szégyenlősség* között. A *szemérem* középként az egyének másoknak való megfelelése mértékét jelenti. A két szélső érték a senkinek, vagy a mindenkinek való megfelelést tartalmazza, így egyik sem kívánatos. A mai értékrendünkben a szégyenlősség kezd kimeneni a divatból, és érték-képző a szemérmertlenség, a magamutogatás, az izléstelenség és a gátlástalanság. A szemérem vonatkozik egyfelől tettekre, másfelől szavakra. Ma a szabados cselekedetek, a korlátlanul és kontrollálatlanul áramló szavak korát éljük. A nyílt beszéd nem őszinteséget, hanem mindennek a szemérmertlen kimondását, helyenként trágárságot is jelent. A NE vonatkozó passzusai szerint a szemérem csak a fiatalokhoz illik, az öregekhez már nem, mert a fiatalok hibáznak, és a szemérem visszatartja őket az újabb baklövések elkövetésétől, az idősnek nem illik már ilyeneket elkövetni. A fiatal a szégyenlősségeért elismerésben részesül, az idősnek nem szabad semmi szégyenteljest elkövetni. Arisztotelész életkor szempontjából is sok esetben különbségeket tesz a középtől való eltérés értékelésében. Ma épp az ellenkezőjét tapasztaljuk, szinte erény a fiatal életkor, a tapasztalatlanság, minden korhatáros: az állások, a pályázatok. Kezd kialakulni a diszkriminációnak egy újabb formája, az életkor-alapú megkülönböztetés. A szemérem és a szégyenlősség szinte kihaló érzések, a versenyzetetésre épülő társadalmakban ezekkel együtt hal ki az empátia, mert fontosabb az érvényesülés a mások érzéseibe való beleélésnél. Az emberek intim világa szinte megszűnik, eltűnnek a titkok, minden kitárulkozó, minden kimondható, semmiféle tabuk és tilalmak nem szabnak korlátot a gát-

lástalanságoknak (pornófilmek, szex-újságok az utcán, alig álcázott hirdetési szövegek, ismert emberek nemi élete a bulvársajtóban, meztelenség stb.).

A helytelen cselekedet utáni szégyenérzet senkit nem tesz tisztességese. Arisztotelésznél a szemérmességnek akkor van jelentősége, ha valaki nem akaratosan tesz rosszat, és a cselekedete után szégyelli magát, mert a becsületes ember akarattal csak jót tesz és ilyenkor nem is kell szégyellnie magát.

A *mértékletesség* a görög kardinális erények között van számontartva. A mértékletesség akaratunktól függ, és a testi-lelki gyönyörökkel kapcsolatos. Ennél az értéksornál jól látható a mértékaránynak, mint belső irányítónak a szerepe. Aki nem képes a mértékben az arányokat megtalálni, annak hiányzik ez az érzeke, a mértékletes embernek a vágyakozása is arányos, aki tudja értelemmel ellenőrizni, hogy mire, mikor, hogyan vágyakozzon. A közép megvalósításához tehát kell az ész lélekrész, a gyönyör vagy fájdalom minőségéhez pedig a tapasztalat, azt is mondhatnánk, hogy a *fronészis* (a gyakorlati ész) működése ehhez elengedhetetlen. A mérték vonatkozása itt nem elhanyagolható, hiszen sok esetben a mértékletes ember is lehet mértéktelen, ha olyan tárggyal kapcsolatos a gyönyöre, mint pl. a zenehallgatás vagy a szép szobrok szemlélése. Az evés-ivás és a szerelmi élet túlzásokra ad alkalmat. A mértékletes embernek is van gyönyörérzete, de nem esik a mértékletesség hibájába. A mértékkel cselekvő az erkölcsi szépért teszi, és nem valami másért. Nem számít mértéktelennek a nagy becsre vágyó, vagy aki a tudását akarja mérték nélkül növelni. Aki házasságtörő, annak nem kell sokszor megtennie ezt ahhoz, hogy illjék rá a jelző, az egyszери cselekedete is gyalázatos.

A mai életünkben alig van mértéklet, de a mértékek sem világosak. A fogyasztói és élmény-társadalmak túlzásba viszik az étel-ital mértékét, ez meg is látszik rajtuk. (Európában minden második ember fölösleges kilóktól szenved.) Azokat a dolgokat pedig elhanyagolják, melyekben nem lehetnek mértéktelenek.

Az *irigység* az emberi természetnek kortól független velejárója, az az érdekessége, hogy bosszankodik az irigy ember mások jólétén, gazdagságán, függetlenül attól, hogy azok hogyan jutottak ezekhez az előnyökhöz. Azért van középben a *jogos felháborodás*, mert a vonatkozó tartalmi minőségtől függ (hogyan jutottak hozzá), hogy érdemmel, vagy érdemtelenül jutott valaki hozzá. Az érdemtelen javakkal kapcsolatban jogos a felháborodás, de az irigység ellentéte érték (aminek nincs neve), arról szól, aki még az érdemtelenül szerzett előnyök miatt sem háborodik föl. Ez a *név nélküli* hiány-érték híján van a jogos felháborodásnak is, ezért nem lehet közép, viszont minőségi vonatkozása tekintetében épp az irigy ellentéte: az irigy pozitív úton szerzett dolgokra is irigykedik, a név nélküli a negatívakra sem.

Manapság, főleg mikor a társadalom szerkezetében is jelentős változások történnek, mikor az emberek anyagi-vagyoni helyzete végletektől terhelt, és

egyre jobban kinyílik az olló; nőnek a különbségek; amikor hajléktalanok és úgazdag milliárdosok is a társadalom reális szereplői, akkor ezek az érzelmek elkerülhetetlenül részei lesznek az emberi kapcsolatoknak.

A *jogszerűség* a nyereszkesedés és a kárvallás közötti közép, az értéksorban ez a két teljesen ellentétes és arányos véget maga definiálja középre ezt az értéket. A túlzó mindenből hasznot húz, a kárvalló pedig abból sem, amiből kellene. A mai értékképző alap a gazdasági szempontok túlhajtásából és az anyagi jólét felértékelődéséből származik. Ennek következtében a drága autó, a luxusvilla, a milliós nyaralás, a bunda, ékszer az emberi tulajdonságok háttérbe szorulásával válik az értékelés alapjává. A tudás-érték és az erény-értékek rovására a karrier, a gazdagság lesz érték. A nyereségre törekvő kész bármikor, bárkitől elvenni. Arisztotelész olyan méltatlan mesterségeket üzökről beszél, akik ma sem haltak ki, mint a hamis és hazardjátékosok, uzsorakamatokból élők, a zsebmetszők, az útonállók.

A *nagyvonalúság* máshol nemes lelkű adakozás (eleutheriotész) az anyagiakra vonatkozó közép. A középben cselekvő annak ad, akinek kell, akkor, amikor kell, annyit, amennyit kell. Alapvetően nem az adomány mennyisége a meghatározó, hanem az adakozó lelkialkata. Az adakozásban is mértéket kell találni, mert ha nem, akkor az adakozónak elfogy a pénze, és nem lehet többé nemes lelkű. (Shakespeare egy ilyen esetet örökített meg az Athéni Timon című drámájában. Minden jóindulatú figyelmeztetés ellenére Timon elosztogatta az egész vagyonát, barátokat vásárolt magának, s mikor utcára került, senki sem viszonzta a „jószágát”, és emiatt embergyűlölővé és emberkerülővé vált.)

Az adakozás mindig emberi relációkat takar, nemcsak adni kell, de el is kell fogadni. Az elfogadásnak is vannak szabályai: akinek magának is van, annak nem kell elfogadni, akinek nincs, annak szépen kell adni, hogy elfogadják tőle. Az örökségből származó, könnyebben szerzett vagyonból könnyebben, a nehéz munkával összekuporgatottból nehezebben adnak. Aki tudna adni, de mégsem teszi, az fősvény, aki fölöslegesen adakozik, az tékozol.

A *fennhéjázó* vagy nagyzó olyan tulajdonságokkal ruházza fel magát, melyek nem igazak rá, a *gúnyos szerénykedő* pedig azokat is eltagadja, melyek valóban rá vonatkoznak; a saját magáról helyesen ítélő igazat mond magáról, sem dicsőségért, sem semmilyen anyagi előnyért nem másítja meg az igazat, mely középben van. Az igaz lelkületű ember igazat mond, az igazmondó becsületes, az igazmondás dicséretre méltó. A két elhajló hazudik, vagy azért, mert szereti a hazugságot, vagy mert dicsőségre és/vagy nyereségre áhítozik. A kétféle motivációjú hazugságot nem lehet megkülönböztetni. Aki csak egyszerűen a valóságnál nagyobbakat akar mások előtt látszani, az dőre, de kevésbé rossz annál, mint aki hatalom- és nyereségvágyból teszi. A gúnyosan szerénykedő sokszor csak a hírnevet utasítja el magától, mint pl. Szókratész.

Manapság egy végtelenségig nyitott társadalomban sokkal nagyobb jelentősége van a fennhéjázásnak, ugyanis, ha nincs az illetőről más forrásból információ,

csak magától, akkor sokkal nagyobb súllyal esnek latba az általa elmondottak. Ez pedig ellenőrizhetetlen, távol állhat az igazságtól, és motivációja a dicsőség és/vagy hatalomszerzés.

A *hízelgés* és a *gyűlölet* a dicsérettel kapcsolatos magatartás szempontjából a két szélső érték, ahol a *szeretet* a közép. Az érdemtelenül túl sokat dicsérő hízeleg, aki az érdemeket sem ismeri el, az gyűlöl. A középen álló szeretet középarány a megérdemelt dicséretben a két véglet között. Talán ez a sorközép hatott a legerősebben a későbbi időszak értékeire, jelesül vált a kereszténységben központi szerepűvé, és kiterjedtek a határai emberi közöségeken túlra is.

A *tetszelgő* sokat ad másokra, és tetszeni is akar nekik, az *önhittnek* nem kell külső kontroll, az *önérzetesnek* fontos a maga és a mások véleménye is. Manapság az emberek többsége vagy *tetszelgő*, vagy *önhitt*, az *önérzetest* arra használják, aki sértődve reagál mások negatív véleményére, vagy egyáltalán nem fogadja el mások meglátásait.

Az *elpuhultság* a fájdalom elviselésének szempontjából vett szélső érték, vagyis a fájdalom el nem viselése annak indokoltsága esetén sem; aki nem érez fájdalmat, az *eltompult*. Aki középen áll, annak sikerül megvalósítania az arányt, és egyik szélső felé sem hajlik el: *állhatatos*. Aki manapság nem törődik sokat a fájdalommal, azt fakírnak hívjuk, ha a saját fájdalomról beszélünk, akit a mások fájdalma nem érint meg, az elfásult, kiégett, nem empatikus; aki nem tűri a fájdalmat, az kényeskedő, gyenge akaratú.

A *nemes becsvágy* közép szépen mutatja az ideális lelkiállatot, azt, aki nagy dolgokra tartja magát érdemesnek, és érdemes is. Aki ezekre a nagy dolgokra érdemtelenül tartja magát alkalmasnak, az a felfuvalkodott, aki viszont arra sem tartja érdemesnek magát, amire érdemes volna, az kishitű. A sor a saját magunkról alkotott értékelés és ítélet sora, hogyan látjuk önmagunkat: reálsan, vagy túlzásba esünk valamelyik oldalon. A nemes becsvágy magas szintű erény, csak az erényesek tökéletességében mutatkozik meg. A sor érdekessége, hogy az elhajlás nem okoz bűnöket, másoknak nem árt, mégis képes megmutatni a hibás természetet.

Az *áldozatkészség* középpel bíró sor nagyon hasonlónak tűnik a tékozló–fősvény–nagyvonalú fentebbi sorhoz, de míg ez utóbbi kizárólag az anyagi dolgokra vonatkozik, addig „Az áldozatkész ember olyan, mint az igazi szakértő: ... a célnak megfelelően nagy áldozatokat is tud hozni ... inkább arra van gondja, hogy miként lehet valamit a legszebben és a legmegfelelőbben megvalósítani, semmint arra, hogy ez mennyibe kerül. Tehát az áldozatkész ember szükségképpen nemes lelkű adakozó is...” (1122b NE, Nikomakhoszi etika. Európa, Bp., 1987. p. 98.)

Az áldozatkészségben arányosság van az áldozat nagysága és az áldozó lehetőségai, az áldozat alkalma és az áldozat módja, formája között. Mennyiségi

és minőségi illeszkedéseknek kell egyszerre megfelelni: ezt a „hozzá illő” és „hozzá méltó” kifejezésekkel szoktuk érzékeltetni.

Ez egy olyan arányosság, melyet a mai közéletben sokszor figyelmen kívül hagynak: ilyen pl., ha aránytalanul nagy horderejű és drága ünnepeket (tűzi-játékokat) szerveznek, ami méltatlan a pillanatnyi gazdasági helyzetéhez.

A közösségi pénzáldozatok köztiszteletet érdemelnek, ilyenek pl.: (a vallásossággal) istennel kapcsolatos költségek: fogadalmi tárgyak vásárlása, építkezés, hajóvétel, egy kórus fényes felszerelése. Ezek az áldozatok függenek az áldozatkész vagyoni helyzetétől, tehát szegény nem lehet ilyen. Dicséretére válik az áldozatkésznek, ha saját otthonát szépen berendezi, de főleg, ha maradandó értékekkel díszíti. Manapság ritka, hogy valaki vagyonából folyamatosan áldozzon a közösség javára, és főleg a nagy áldozatok ritkák.

A *belátás* az eszes lélekrész erénye, nem azonos a bölcsességgel, mert az a tudományos összefüggések állandóságát vizsgálja, emez pedig a változó dolgokat, így jobban az okossággal hozható összefüggésbe, mert az okosság képes a nagy, tudományos és változatlan törvényszerűségeket az egyéni élet változékonyságában szemlélni és arra vonatkoztatni. Az okosság sem nem csak tudomány, sem nem csak mesterségbeli tudás, hanem az életben, az emberek szintjén való eligazodás tudása. Ha a belátás az ésszel kapcsolatos, s mint ilyen, a bölcsességnek egy alsóbb szintje, akkor annak is erénynek kell lennie, ha a bölcsesség erény. Ezen utolsó sor fejtegetéseiben újabb kritikával illeti az erkölcsi racionalistákat, mely szerint a jó tudása elengedhetetlen a jó tevéséhez. A NE 1144b fejtegetéseiben szerepel az a fajta jó tevése, mely nem tudja a cselekedet szabályát, mégis teszi a jót, és az is, aki jól tudja a jót, a cselekedet szabályát, mégsem teszi gyakorlattá.

Az *együgyűség*ről kevés szó esik az etikákban, egy helyütt (EE) Hippokratésszel hozza összefüggésbe, aki jártas volt a geometriában, de a bizánci vámosok elszedték a pénzét. A belátás azokra az esetekre nem vonatkozhat, melyek a szerencse vagy balszerencse kategóriájába tartoznak. (1246b, EE, Gondolat, Bp. 1975. p. 130.)

Ha megnézzük a táblázatot mai szemmel, és csak a kövér betűs értékekre koncentrálunk, láthatjuk a változást.

IRODALOM

- Arisztotelész (1975): Eudemoszi etika, Nagy etika. Budapest, Gondolat
- Arisztotelész (1987): Nikomakhoszi etika. Budapest, Európa
- Comte-Sponville, André (1998): Kis könyv a nagy erényekről. Budapest, Osiris
- Váriné Szilágyi Ibolya (1987): Az ember, a világ és az értékek világa. Budapest, Gondolat
- Karikó Sándor (szerk.) (2004): Értékválság, értékváltás. Budapest, Áron
- Pikó Bettina, Középiskolás fiatalok szabadidő-struktúrája, értékattitűdjei és egészségmagatartása. In: Szociológiai Szemle. 2005. 15. évfolyam, 2. szám 88–99 pp

ARISTOTLE'S TABLE OF THE CLASSICAL MORAL VIRTUES – TODAY

A contemporary criticism was made on the analysis of Aristotle's table of the classical moral virtues. We made researches on the contemporary condition of the virtues as asking the students of the Faculty of Arts in the University of Pécs for years. The results were shocking because of the missing of the middle virtues. When we tried to use new methods, it was still surprising, because we got the same results. We are living the age of extremity.

Keywords: Aristotle, Eudemean Ethics, Great Ethics, Nichomachean Ethics, cardinal virtues, triple value-differentiation, total of medians, contemporary value choices, crisis of values, extreme value-priorities